

Jarosław Wąsowicz, Kazimierz Obrycki, Tadeusz Kołosowski, Paweł Wróblewski

---

Biuletyn patrystyczny

Collectanea Theologica 72/4, 179-191

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN PATRYSTYCZNY (52)

ZAWARTOŚĆ: I. Elementy patrologii i historii starożytnej Kościoła w wybranych podręcznikach do szkół ponadpodstawowych; II. Św. Ambroży w pracach dyplomowych pisanych na polskich uczelniach katolickich w latach 1945-2000; III. Chrześcijaństwo w pluralistycznym świecie cesarstwa rzymskiego II-V w. Sprawozdanie z sympozjum patrystycznego.*

I. ELEMENTY PATROLOGII I HISTORII STAROŻYTNEJ KOŚCIOŁA W WYBRANYCH PODRĘCZNIKACH DO SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

Zmiany w szkolnych programach nauczania przeprowadzone w ostatnim dziesięcioleciu poszerzyły zakres, w porównaniu z obowiązującym w czasach PRL, elementów związanych z dorobkiem kultury chrześcijańskiej. W niniejszym szkicu chcielibyśmy wydobyć i przedstawić elementy z historii starożytnej Kościoła i patrologii, które pojawiają się w wybranych podręcznikach i pomocach naukowych przeznaczonych dla uczniów szkół ponadpodstawowych.

Elementy te są reprezentowane głównie w podręcznikach do katechezy. Są znane katechetom i osobom duchownym, dlatego nie będziemy w tym miejscu omawiać ich szerzej. W swojej treści, w mniejszym lub większym stopniu, podręczniki do nauki religii nawiązują do twórczości chrześcijańskich pisarzy starożytnych, lub podejmują tematy związane ze starożytną historią Kościoła. Z opublikowanej jesienią 2001 r. przez Konferencję Episkopatu Polski pozycji *Podstawa Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* wynika, że omawianie zagadnień związanych ze starożytnością chrześcijańską jest przewidziane w programie dla trzecich klas gimnazjum. W ramach katechezy można zapoznać uczniów z tematami dotyczącymi początków Kościoła, prześladowania chrześcijan i zagadnieniami związanymi z kulturą starożytnego chrześcijań-

---

* Redaktorem Biuletynu patrystycznego jest ks. Tadeusz Kołosoński SDB, Warszawa.

stwa¹. Na lekcjach religii uczniowie mają nie tylko osiąść wiedzę z zakresu początków chrześcijaństwa i pierwszych wieków jego rozwoju, ale także umieć ukazać je na tle dziedzictwa świata antycznego i zdobyć umiejętność dostrzeżenia związków między kulturą współczesną, a kulturą Grecji i Rzymu oraz chrześcijaństwem². Takie cele edukacyjne, wytyczone przez podstawę programową, dają katechetom możliwość korzystania w szerokim zakresie z tekstów literackich pisarzy starożytnych, a także odwoływania się do konkretnych wydarzeń historycznych.

Reforma edukacji kładzie nacisk na integrowanie treści nauczania przedmiotów i ścieżek programowych³. W zakresie interesujących nas zagadnień, poruszanych w ramach katechezy, taka korelacja może się dokonać przy okazji omawiania, w ramach języka polskiego, powieści H. Sienkiewicza *Quo vadis?* czy też na lekcjach historii poświęconych powstaniu chrześcijaństwa i pierwszych wieków jego rozwoju⁴. W przypadku integracji treści programowych należy pamiętać o zasadach, które winny towarzyszyć takim działaniom, aby nie zatracić podstawowych celów nauczania wytyczonych przez poszczególne przedmioty.

Z tekstami starożytnej literatury chrześcijańskiej spotkają się w szkole średniej także uczniowie, którzy zamiast religii wybrali etykę. Autorzy podręcznika do tego przedmiotu⁵ sięgnęli m.in. do twórczości św. Augustyna. W rozdziale poświęconym zagadnieniu dobra i zła znajdziemy tekst źródłowy z pism filozoficznych biskupa Hippony, zatytułowany przez autorów *Najwyższym dobrem jest Bóg* (św. Augustyn, *Pisma filozoficzne*, t. IV, tłum. M. Maykowska, Warszawa 1954, s. 169-171) (s. 56-57). Inny fragment myśli Augustyna, który został zatytułowany *Szczęście jako radowanie się Bogiem* (św. Augustyn, *Wyznania*, tłum. Z. Kubiak, Warszawa 1992, s. 302) odnajdziemy w rozdziale poświęconym zagadnieniu „szczęścia” (s. 91-92).

Kolejnym przedmiotem szkolnym, w ramach którego podejmuje się interesujące nas zagadnienia, jest historia. Zapoznanie uczniów z dziejami czasów starożytnych zostało przewidziane w programie pierwszych klas gimnazjalnych. Ciekawe ujęcie problematyki historii starożytnego Kościoła, z pojawiającymi się wiadomościami z zakresu starożytnej literatury chrześcijańskiej, prezentuje podręcznik dla gimnazjum wydawany w serii „Historia Ludzi” zaproponowanej przez wydawnic-

¹ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, s. 53.

² Tamże, s. 53-67.

³ W przypadku religii i historii refleksji takiej dokonał m.in.: P. Tomasiak, *Zasady integrowania treści programowych historii i religii*, Horyzonty Wiary 11 (2000) 4, s. 17-33.

⁴ Por. Konferencja Episkopatu Polski Komisja Wychowania Katolickiego, *Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych*, Poznań 1999, s. 105-106.

⁵ J. Jarco, Z. Kalita, M. Semp, *Etyka. Świat wartości moralnych. Podręcznik dla szkół średnich*. Warszawa-Wrocław 1994.

two „Znak”⁶. Zagadnieniom tym, są poświęcone rozdziały *Christiani – czyli ludzie Kościoła i Od Rzymu pogańskiego do chrześcijańskiego*. W pierwszym z nich uczniowie mogą zapoznać się z historią narodzin Kościoła i podstawowymi pojęciami dotyczącymi tego zagadnienia, takimi jak „gminy”, „biskupi”, „Kościoł” (s. 177-180). Znacznie więcej interesujących nas zagadnień znajdziemy w rozdziale *Od Rzymu pogańskiego do chrześcijańskiego*. Uczeń odnajdzie tutaj podstawowe wiadomości historyczne czasów pierwszych wieków chrześcijaństwa, zapozna się z pojęciami „patriarchat”, „metropolia”, „sobór”, „synod”, „manicheizm” i fragmentem Edyktu Mediolańskiego (cyt. za: Euzebiusz, *Historia Kościelna*, X, 5; tłum. ks. A. Lisiecki). Autorzy podręcznika, przy okazji omawiania stosunku państwo – Kościół, odwołują się do nauczania św. Augustyna zawartego w dziele *O Państwie Bożym* (s. 181-184). Ciekawą częścią, podsumowującą omówione rozdziały, są wskazówki dla uczniów bardziej zainteresowanych poruszaną tematyką, zatytułowane *O czym nie mówiliśmy?* Podpowiadają dalsze obszary poszukiwań, wskazując na takie zagadnienia, jak różne odłamy Kościoła, tzn. koptyjski, etiopski i inne; postanowienia pierwszych soborów i synodów, rywalizację patriarchów i cesarzy Zachodu i Wschodu oraz twórczość myślicieli pierwszych wieków chrześcijaństwa (s. 181-186). Nadmienić warto, że omówiony podręcznik został w 2000 r. wyróżniony przez Polskie Towarzystwo Wydawców Książek w konkursie na najpiękniejszą książkę roku.

W nauczaniu historii niezwykle przydatne okazują się zbiory tekstów źródłowych. Praca z źródłem, jako metoda aktywizująca nauczanie, zdobyła sobie wśród nauczycieli wielu zwolenników. Wzbogaca ona wiedzę podręcznikową, pomaga uczniom wczuć się w problematykę i sposób myślenia ludzi omawianej epoki. Przygotowuje wreszcie bezpośrednio do egzaminów maturalnych, w których przewidziane jest sprawdzenie umiejętności korzystania ze źródeł historycznych.

Interesujące nas teksty źródłowe z zakresu starożytnej literatury chrześcijańskiej i historii starożytnej odnajdziemy w większości zbiorów wydanych ostatnimi czasy jako pomoce dydaktyczne do nauczania historii. Przykładowo, w jednym ze zbiorów, polecanym do użytku młodzieży szkół średnich i przygotowanym z myślą o nowej maturze, zagadnieniom związanym ze starożytnością chrześcijańska jest poświęcony jeden z podpunktów działu: *Życie religijne, polityczne i społeczne Cesarstwa Rzymskiego*⁷. Znajdziemy w nim fragmenty starożytnych tekstów odnoszących się do: prześladowań chrześcijan za czasów Nerona (Tacyt, *Roczniki*, ks. XV, 44) (s. 296-297); wątpliwości Pliniusza w sprawie karania chrześcijan (Pliniusz, *Listy*,

⁶ W. Bobiński, *Od czasów najdawniejszych do pierwszych odkryć geograficznych*, Historia Ludzi, Kraków 2000.

⁷ S. Sprawski, G. Chomicki, *Starożytność. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 1999, s. 295-305.

ks. X, 96/97; 97/93) (s. 297-299); zapewnienia chrześcijanom swobody wyznania (tzw. Edykt Mediolański z 313 r.) (s. 299-230); działalności Juliana w relacji sympatyka pogaństwa (Libaniusz, *Mowy*, XVII, 155) (s. 300-301) i wg relacji chrześcijańskiej (Sozomen, *Historia Kościoła*, ks. V, 16) (s. 301-302); prześladowań pogan (*Edykt przeciw poganom* z 8 XI 392 r.) (s. 302-304). Uczniowie mogą skorzystać z zestawu 16 pytań odnoszących się bezpośrednio do zaproponowanych materiałów źródłowych. W dalszej części książki, poświęconej rzymskim igrzyskom, odnajdziemy fragment *Wyznań* św. Augustyna (ks. VI, 8), nawiązujący do tego zjawiska życia społecznego starożytnego świata rzymskiego (s. 313-314). Zbiór ubogaca *Słowniczek autorów antycznych* (s. 316-328), w którym odnajdziemy m.in. krótkie noty biograficzne św. Augustyna (s. 318), Euzebiusza z Cezarei (s. 320), Salvianausa z Massalii (s. 325), Sokratesa Scholastyka (s. 325) i Sozomena (s. 326).

Fragment *Listów* św. Augustyna został zamieszczony w zbiorze tekstów źródłowych, obejmującym swym zasięgiem V-XV w. Tekst pisarza chrześcijańskiego zaopatrzone tytułem *Św. Augustyn o wybranych i odrzuconych* (s. 114-115)⁸. Książka jest adresowana m.in. dla nauczycieli historii, dlatego może być z powodzeniem wykorzystana jako pomoc dydaktyczna w szkołach ponadpodstawowych.

Zadziwiająco mało miejsca poświęca się starożytnej literaturze chrześcijańskiej w podręcznikach do języka polskiego. Poza fragmentami Pisma Świętego Nowego Testamentu⁹, brane są pod uwagę tylko fragmenty *Wyznań* św. Augustyna¹⁰.

W nowym programie nauczania możliwe jest prowadzenie zajęć z tzw. ścieżek przedmiotowych, rozszerzających wiedzę uczniów z kilku przedmiotów. W 2001 r. ukazał się podręcznik do nauczania ścieżki przedmiotowej z zakresu filozofii, zatytułowany *Edukacja filozoficzna dla klasy gimnazjum*¹¹. Autorzy książki kilkakrotnie odwołują się do myśli św. Augustyna, zawartych w jego *Wyznaniach*. W rozdziale dziesiątym, zatytułowanym *Kim jestem, gdy jestem sobą?* znajdziemy nawiązanie do słów kończących *Wyznania*; „I oto sam dla siebie stałem się pytaniem” i analizę dylematów Augustyna rozmyślającego nad własnym jestestwem. Wątek ubogacono reprodukcją obrazu Sandro Botticellego (XV/XVI w.) (s. 46). Kolejny raz autorzy odwołują się do Augustyna w rozdziale dwunastym: Co rzą-

⁸ A. Sobańska-Bondaruk, S. B. Lenard, (oprac.), *Wiek V-XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii studentów*, Warszawa 1997.

⁹ Por. T. Garsztka, Z. Grabowska, G. Olszowska, *Do Itaki z Panem Cogito, Język polski 2 klasa gimnazjum*, Kraków 2000

¹⁰ Por. K. Mrowcewicz, *Starożytność-Oświecenie. Podręcznik dla szkół ponadpodstawowych*. Warszawa 1997; K. Biedrzycki, D. Pasieka, B. Pędracka, *Opowieść o człowieku. Podręcznika do I klasy zreformowanego liceum*, Kraków 2000.

¹¹ A. Aduszkiewicz, P. Marciszuk, R. Piłat, *Edukacja filozoficzna dla klasy I gimnazjum*, Warszawa 2001.

dzi naszym życiem: przeznaczenie czy przypadek? Jest w nim mowa o krytyce, z jaką Augustyn wystąpił wobec wróżbiarstwa i astrologii rozpowszechnianych w jego czasach, uważając, że takie przesady obrażają człowieka, który powinien kierować się w życiu wolną wolą i liczyć na Boga (s. 61-62). W rozdziale czternastym, w którym podjęto refleksję nad pytaniem *Dlaczego czas stał się historią?* autorzy zauważają, że Augustyn, jako pierwszy filozof doszedł do wniosku, że wszyscy ludzie na ziemi mają wspólną historię, której początkiem było stworzenie świata, a końcem będzie powszechne zbawienie (s. 78-80). W podręczniku *Edukacja filozoficzna* zamieszczone zostały dwa fragmenty *Wyznań*, zatytułowane: *Co to jest czas* (s. 82), *Św. Augustyn w poszukiwaniu autorytetu* (s. 101-103). Ostatni tekst źródłowy, został ubogacony reprodukcją obrazu Niccolo di Pietro (XVI w.) *Św. Ambroży chrzci św. Augustyna*.

Na koniec można zadać pytanie, czy zakres materiału historii starożytnej Kościoła i znajomości starożytnej literatury chrześcijańskiej, zaproponowany uczniom szkół gimnazjalnych i średnich, jest wystarczający? Na pewno kształtuje w stopniu podstawowym wiedzę w tym zakresie. Uczniom zainteresowanym problematyką można zaproponować poszerzenie zagadnień przez indywidualną lekturę. Ich rozwinięcie może się także dokonać w ramach zajęć dodatkowych, odbywających się w kółkach historycznych, polonistycznych czy też teologicznych. W przyszłości uczniowie mogą odnieść korzyści z poszerzonej wiedzy w zakresie starożytnej literatury chrześcijańskiej i historii starożytnej Kościoła, szczególnie ci, którzy wybierają się na humanistyczne kierunki studiów. Na niektórych uniwersyteckich wydziałach historycznych patrologia pojawiła się jak przedmiot obowiązkowy (np. Uniwersytet Gdański). W związku z rosnącą liczbą wydziałów teologicznych może pojawić się w jeszcze szerszym zakresie, przykładowo jako przedmiot interdyscyplinarny, w postaci wykładów monograficznych dla studentów teologii, filozofii, filologii polskiej i klasycznej, historii. Podobnie może być wykorzystana historia starożytna Kościoła.

Jarosław Wąsowicz SDB

II. ŚW. AMBROŻY W PRACACH DYPLOMOWYCH PISANYCH NA POLSKICH UCZELNIACH KATOLICKICH W LATACH 1945-2000

Patrystyczne czasopismo „Vox Patrum” opublikowało wykaz prac dyplomowych z dziedziny antyku chrześcijańskiego, które były napisane w różnych ośrodkach naukowych Polski. Wykaz ten znajduje się w następujących numerach czaso-

pisma: 13-15 (1993-1995) 24-29, 557-589; 16 (1996) 30-31, 511-536 oraz: 17 (1997) 32-33, 561-565. Obejmuje okres od 1945 do 1997 r. W kolejnych numerach „Vox Patrum” wykaz jest aktualizowany. Uwzględniono w nim prace napisane w następujących uczelniach katolickich:

- Katolicki Uniwersytet Lubelski (KUL) (Wydział Teologiczny (katedra patrologii). Wydział Nauk Humanistycznych (sekcja filologii klasycznej, katedra literatury wczesnochrześcijańskiej),
- Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie (ATK) – Wydział Teologiczny (katedra patrystyki). Wydział Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych (katedra literatury wczesnochrześcijańskiej),
- Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW) – Wydział Teologiczny (katedra patrystyki),
- Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie (PAT) – Wydział Teologiczny (katedra patrologii),
- Papieski Wydział Teologiczny w Poznaniu (PWTP) – katedra patrologii,
- Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM) – Wydział Teologiczny (katedra patrologii)
- Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie (PWTW) – katedra patrologii,
- Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu (PWTWr) – katedra patrologii.
- Uniwersytet Opolski (UO) – Wydział Teologiczny (katedra patrologii),
- Instytuty Teologiczne w Tarnowie, Katowicach i Kielcach.

W niniejszym przeglądzie przedstawione zostały te prace, które za przedmiot badań obrały życie i działalność św. Ambrożego. Większość tych prac – aż czterdzieści pięć – powstała w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, z których jedna jest pracą habilitacyjną (ks. J. Pałuckiego), dwie pracami doktorskimi (ks. A. Santorski i ks. T. Gacia) i jedna pracą licencjacką (ks. H. Gulbinowicz); czterdzieści dwie – to prace magisterskie. W Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu (katedra patrologii) napisano dziewięć prac dyplomowych, z których dwie są pracami licencjackimi (K. Grabijas i J. Grześkowiak), a siedem magisterskimi. Jedną pracę magisterską napisano na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. W Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie powstało siedem prac magisterskich. W Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego napisano trzy prace magisterskie na Wydziale Teologicznym. Ponadto po dwie prace magisterskie napisano w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu (katedra patrologii) i w Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie (katedra patrologii). Dwie prace (licencjacka i magisterska) powstały na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego. Jedna praca magisterska powstała na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Ponadto w Instytucie Teologicznym w Tarnowie powstały trzy prace magisterskiej, w Instytucie

Teologicznym w Kielcach, dwie, a w Instytucie Teologicznym w Katowicach, jedna. Tak więc w Polsce w tym okresie powstało osiemdziesiąt prac patrystycznych, których tematem był św. Ambroży, biskup Mediolanu, doktor Kościoła, żyjący w latach ok. 339-397.

Z tych prac poświęconych życiu i pismom św. Ambrożego część dotyczy zagadnień filologicznych, a część tematyki teologicznej.

Zagadnienia filologiczne

Prace, które polegały na przekładzie, komentarzu i opracowaniu pism św. Ambrożego:

Andrzejewski R., *Św. Ambroży, Wybór listów. Wstęp – tłumaczenie – komentarz* (List Gracjana do Ambrożego, List I, III, XX, XXII, XXVIII, XXXIX, XLVII, XLIX, LI, LIII), KUL 1966 (Wydział Nauk Humanistycznych – praca magisterska).

Banaś M., *Ambrosius Aurelius, „De virginitate”. Wstęp, przekład, komentarz*, KUL 1999 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Hołowicki M., *S. Ambrosius, „De Jacob et vita beata”. Wstęp, tłumaczenie, komentarz*, Instytut Teologiczny w Tarnowie 1982 – praca magisterska

Jędrzejewski P., *Ambrosius Aurelius, „De Helia et ieiunio”. Wstępy przekład, komentarz*, KUL 1999 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Kiernozek M., *Ambrosius Aurelius, „De interpellatione Job et David”. Wstęp, przekład, komentarz*, KUL 1999 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Kozera M., *Św. Ambroży, De Nabuthae historia. Wstęp – tłumaczenia – komentarz*, KUL 1982 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Olszowski J., *Św. Ambroży z Mediolanu, De apologia prophetae David ad Theodosium Augustum. Wstęp – tłumaczenie – komentarz*, KUL 1991 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Poniatowska B., *Św. Ambroży, Pouczenie dziewicy i wieczne dziewictwo Najświętszej Maryi Panny. Wstęp – tłumaczenie – komentarz*, KUL 1987 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Smętek A., *Aurelius Ambrosius, „De viduis”. Wstęp, przekład, komentarz*, KUL 1998 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Trojnar Z., *Św. Ambroży, Pierwsza księga „De Abraham”. Wstęp – przekład – komentarz*, KUL 1966 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Walkowiak A.S., *Ambrosius Aurelius, „Exhortatio virginitatis”. Wstęp, przekład, komentarz*, KUL 1999 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Prace, które zajęły się opracowaniem terminologii św. Ambrożego:

Gładyszewski L., *Wyrażenia przenośne określające życie, śmierć i szczęśliwość wieczną u św. Ambrożego. Analiza treściowa*, KUL 1963 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Łomnicki E., *Ambroży a filozofia (cz. I: Zróznicowanie semantyczne terminu „philosophia” i wyrazów pokrewnych; cz. II: Stosunek św. Ambrożego do filozofii)*, KUL 1967 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Nakonieczny R., „*Officium*” w „*De officiis Cyclerona*” i „*De officiis ministrorum*” św. Ambrożego, Katowice 1999 – praca magisterska.

Naumowicz J., *Wyrażenia na oznaczenie małżeństwa u św. Ambrożego*, KUL 1980 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Praca, która stara się wyjaśnić recepcję św. Ambrożego:

Kociniewski K., *Recepcja pism św. Ambrożego w czytaniach brewiarzowych*, KUL 1995 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Zagadnienia teologiczne

Prace, których tematem były problemy dogmatyczne, poruszane w pismach św. Ambrożego:

Adamska E., *Interpretacja biblijnego opisu raju w „De paradiso” św. Ambrożego z Mediolanu*, UKSW 2000 (Wydział Nauk Historycznych i Społecznych) – praca magisterska.

Bednarski J., *Wiara, nadzieja, miłość w „Wykładzie do Ewangelii św. Łukasza” Ambrożego z Mediolanu*, KUL 1992 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Bielak J., *Rozumienie Kościoła w oparciu o dzieło św. Ambrożego „Wykład Ewangelii według św. Łukasza”*, KUL 1986 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Frankowski M., *Nauka o zmartwychwstaniu ciał u św. Ambrożego z Mediolanu*, KUL 1980 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Grabijas K., *Ewa – Maryja – Kościół u św. Ambrożego*, PWTP 1993 (Katedra patrologii) – praca licencjacka.

Grześkowiak J., *Miłosierdzie Boże a nasza nadzieja zbawienia według św. Ambrożego*, PWTP 1993 (Katedra patrologii) – praca licencjacka.

Jakubiak G., *Chryścocytryzm w dziele św. Ambrożego „Expositio Evangelii secundum Lucam”*, KUL 1989 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Nowak K., *Nauka o grzechu pierworodnym św. Atanazego i św. Ambrożego. Studium porównawcze*, PWTP 1994 (Katedra patrologii) – praca magisterska.

Santorski A., *Problem podobieństwa Kościoła do Marii w nauce św. Ambrożeo*, KUL 1964 (Wydział Teologiczny) – praca doktorska.

Wawrzyniak M., *Typologia w nauczaniu o Kościele według „Heksaameronu” św. Ambrożeo*, KUL 1998 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Wątkowski T. D., *Jezus Chrystus – prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek w dziele św. Ambrożeo „Wykład Ewangelii według św. Łukasza”*, KUL 2000 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Ziółkowska M., *Mariologia św. Ambrożeo w świetle jego „Wykładu Ewangelii według św. Łukasza”*, KUL 1997 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Prace, których przedmiotem były zagadnienia moralne:

Bartkowski A., *Wątki historyczne i teologiczne w „Mowie na zgon Teodozjusza” wygłoszonej przez św. Ambrożeo*, PAT 1997 (Katedra patrologii) – praca magisterska.

Draws A., *Kardynalna cnota umiarkowania w życiu kapłańskim według „De officiis ministrorum” św. Ambrożeo*, KUL 1998 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Gac G., *Chrystus w drodze chrześcijanina ku doskonałości na podstawie dzieła Ambrożeo „O Izaak lub duszy”*, ATK 1998 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Gacia T., *Motyw, męczeństwa w twórczości św. Ambrożeo*, KUL 1998 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca doktorska.

Grzesiak K., *Pokuta kościelna cesarza Teodozjusza Wielkiego – przebieg wydarzeń i echa w piśmiennictwie starożytnym (św. Ambroży i inni)*, KUL 1995 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Idkowiak R., *Staurologia w pismach egzegetycznych łacińskich Ojców Kościoła IV w. na przykładzie św. Ambrożeo i św. Chromacjusza z Akwilei*, PWTP 1994 (Katedra patrologii) – praca magisterska.

Janiak M., *Teologia cierpienia w ujęciu św. Ambrożeo z Mediolanu*, PWTWr 1997 (Katedra patrologii) – praca magisterska.

Jurkiewicz J., *Motyw pokory w „Expositio Evangelii secundum Lucam” św. Ambrożeo*, KUL 1998 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Kowalczyk M., *Śmierć i rzeczy ostateczne człowieka w świetle pism świętego Ambrożeo*, ATK 1999 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Krajński W., *Aretologia i asceza ambrożyjska duchownych na podstawie traktatu „Obowiązki duchownych” św. Ambrożeo z Mediolanu w porównaniu z dziełem Cyserona „O powinnościach”*, KUL 1988 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Marczak St., *Ideał kapłana w wybranych pismach św. Ambrożeo z Mediolanu*, ATK 1993 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Młotek M., *Nauka św. Ambrożego z Mediolanu o pokucie*, PWTWr 1997 (Katedra patrologii) – praca magisterska.

Pawlak-Przybyłowicz A., *Ideał biskupa według świętego Ambrożego*, ATK 1999 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Picheta M., *Obrazy męczeństwa w opisach martyrologicznych św. Ambrożego*, Kielce 1999 – praca magisterska.

Prusaczyk M., *Egzegeza moralna w „Hexaemeronie” św. Ambrożego z Mediolanu*, PWTW 1996 (Katedra patrologii) – praca magisterska.

Surżykiewicz J., *Śmierć jako dobro w ujęciu św. Cypriana i św. Ambrożego*, KUL 1983 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Tusznio A., *Idea braterstwa w „De Nabuthae” i „De Tobia” św. Ambrożego*, UKSW 2000. (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Wajberger-Korban I., *Ideał kobiety w nauczaniu św. Ambrożego na podstawie „Wykładu Ewangelii według św. Łukasza”*, KUL 2000 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Zblewski A., *Aretologia św. Ambrożego w świetle „Wykładu Ewangelii według św. Łukasza”*, KUL 1993 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Prace, które poruszają problemy pastoralne i społeczne:

Babacz J., *Problem nierówności społecznej w dziele św. Ambrożego „De Nabuthae historia”*, KUL 1982 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Białkowski P., *Zagadnienie dóbr materialnych w pismach egzegetycznych św. Ambrożego*, KUL 2000 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Chudzikowski J., *Poglądy św. Ambrożego na lichwę na podstawie traktatu „O Tobiaszu”*, UAM 2000 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Ciesielski W., *Ekshortacje pastoralne św. Ambrożego w świetle „Wykładu Ewangelii według św. Łukasza”*, KUL 1995 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Dudziński K., *Obecność Kościoła w życiu publicznym na przykładzie „Obowiązków duchownych” św. Ambrożego*, UO 1997 (Wydział Teologiczny) – praca licencjacka.

Gulbinowicz H., *Nauka św. Ambrożego o niewolnictwie*, KUL 1953 (Wydział Teologiczny) – praca licencjacka.

Kacała J., *Chrześcijańskie ujęcie zagadnienia dóbr w świetle „De Nabuthae” św. Ambrożego*, ATK 1998 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Pałucki J., *Św. Ambroży jako duszpasterz w świetle ekshortacji pastoralnych*, KUL 1996 (Wydział Teologiczny) – praca habilitacyjna.

Szlenk G., *Wdowieństwo w „De viduis” św. Ambrożego*, Kielce 1999 – praca magisterska.

Szponarski J., *Duszpasterski charakter egzegezy Pisma św. w „Hexaemeronie” św. Ambrożego*, ATK 1978 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Wierzbowski K., *Koncepcja niezależności Kościoła od władzy świeckiej w pismach św. Ambrożego z Mediolanu*, UKSW 2000 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Zieliński R., *Bogactwo i ubóstwo w świetle „Expositio Evangelii secundum Lucam” św. Ambrożego*, KUL 1995 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Prace, których przedmiotem były zagadnienia związane z poglądami św. Ambrożego na dziewictwo, małżeństwo, rodzinę:

Bartnicka K., *Św. Ambroży a zagadnienie dziewictwa*, KUL 1958 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Girguś W., *Nauka św. Ambrożego o małżeństwie i rodzinie na podstawie „Wykładu Ewangelii według św. Łukasza”*, KUL 1996 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Liber J.U., *Dobro małżeństwa jako dzieło Boga w pismach św. Ambrożego*, ATK 1995 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Malich B., *Biblijne i hagiograficzne wzory dziewictwa i czystości w pismach św. Ambrożego*, PWTW 1997 (Katedra patrologii) – praca magisterska.

Prace, które zajmują się takimi zagadnieniami jak: modlitwa, życie liturgiczne i sakramentalne:

Dąbrowska B., *Rola sakramentów inicjacji chrześcijańskiej w tworzeniu wspólnoty kościelnej w świetle pism katechetycznych św. Ambrożego*, ATK 1979 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Filipowicz A., *Motyw śmierci w „Orationes funebres” św. Ambrożego*, KUL 1998 (Wydział Nauk Humanistycznych) – praca magisterska.

Kluczny M., *Sakrament pokuty w nauczaniu św. Ambrożego na podstawie „De paenitentia”*, UO 1998 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Kołkowska A., *Mistagogiczny charakter sakramentów inicjacji chrześcijańskiej w „De mysteriis” i „De sacramentis” św. Ambrożego*, KUL 1999 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Krakowski R., *Biblijne uzasadnienie chrztu św. u św. Ambrożego*, PWTP 1995 (Katedra patrologii) – praca magisterska.

Rak J., *Komentarz do modlitwy „Ojczy nasz” u Tertuliana, św. Ambrożego, Jana Kasjana i św. Piotra Chryzologa. Studium porównawcze*, KUL 1986 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Zarosa E., *Teologia drogi wtajemniczenia chrześcijańskiego w katechezach mistagogicznych św. Ambrożego*, KUL 1999 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Ziółkowski T., *Aktualność nauki św. Ambrożego o sakramencie pokuty na tle „Ordo Paenitentiae” z 1974 roku*, KUL 1976 (Wydział Teologiczny) – praca magisterska.

Na podstawie powyższego zestawienia można stwierdzić, że św. Ambroży cieszył się stałym zainteresowaniem nie tylko na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie powstała większość prac, lecz także w innych ośrodkach naukowych. Niewątpliwie, duży wpływ na to miały polskie przekłady jego pism, które – poza przekładem „Mów” biskupa Mediolanu, wydany w POK 21 w 1939 r. – powstały w okresie powojennym.

Przekład *Expositio Evangelii secundum Lucam – Wykład Ewangelii według św. Łukasza*, autorstwa o. Władysława Szofdrskiego, który ukazał się drukiem w t. 16 PSP, w 1977 r. – jak można przypuszczać – był bodźcem do powstania ośmiu prac (a mianowicie pracy: J. Bielaka z 1986 r., G. Jakubiaka z 1989 r., J. Bednarskiego z 1992 r. A. Zblewskiego z 1993 r., W. Ciesielskiego i R. Zielińskiego z 1995 r., W. Girgusia z 1996 r. i M. Ziółkowskiej z 1997 r.).

Natomiast przekład *Hexaameron*, też autorstwa o. Władysława Szofdrskiego, który opublikowano w 1969 r. w t. 4 PSP, zainspirował – jak się wydaje – dwie prace (J. Szponarskiego z 1978 r. i M. Prusaczyka z 1997 r.). Również dwie prace (a mianowicie W. Kraińskiego z 1988 r. i K. Dudzińskiego z 1997 r.) biorą za przedmiot swoich badań *De officiis ministrorum* św. Ambrożego, które przetłumaczył na polski K. Abgarowicz i w 1967 r. opublikował w Instytucie Wydawniczym Pax.

Można zatem mieć nadzieję, że przypomnienie osoby i literackiego dorobku św. Ambrożego, biskupa i doktora Kościoła Zachodniego, zaowocuje dalszymi przekładami dzieł i nowymi badaniami jego doktryny.

ks. Kazimierz Obrycki, Warszawa
Tadeusz Kłosowski SDB, Warszawa

III. CHRZEŚCIJAŃSTWO W PLURALISTYCZNYM ŚWIECIE CESARSTWA RZYMSKIEGO II-V W. SPRAWOZDANIE Z SYMPOZJUM PATRYSTYCZNEGO

24 października 2001 r. w Auli Muzykologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbyło się sympozjum patrystyczne, poświęcone chrześcijaństwu w pluralistycznym świecie cesarstwa rzymskiego II-V w.

Przybyłych (m.in. przedstawiciele środowisk KUL i UKSW) powitał w imieniu organizatorów ks. dr hab. Józef Naumowicz, wspominając zmarłego w 1999 r. patrologa UKSW, ks. prof. dr hab. Emila Stanula i prowadząc modlitwę w jego intencji. Sympozjum otworzył ks. prof. dr hab. Janusz Zbudniówek, dyrektor Instytutu Historii Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych UKSW. Podczas pierwszej części, prowadzonej przez ks. dr. Norberta Widoka (UO) został wygłoszony referat ks. prof. dr hab. Wincentego Myszoła (UŚ), *Pierwotne chrześcijaństwo wobec pluralizmu świata antycznego*. Prelegent rozpatrywał pluralizm antyku w aspekcie religii. Omówił czynniki sprzyjające rozwojowi chrześcijaństwa oraz przedstawił postawy religijne ludzi czasów schyłku cesarstwa rzymskiego w odniesieniu do chrześcijaństwa.

Następnie mgr inż. Wojciech Stawiszynski w komunikacie *Bibliografia polskich przekładów patrystycznych* przybliżył strukturę i proces powstawania pierwszego pełnego wykazu publikowanych tekstów patrystycznych w tłumaczeniu na język polski.

W drugiej części sesji, której przewodniczył ks. prof. dr hab. Stanisław Lungosz (KUL), przedstawiono trzy referaty,

Prof. dr hab. Maria Dziewulska (UJ) w referacie: *Ostatni Hellenowie a chrześcijaństwo*, przedstawiła problem ostrego ścierania się neoplatonizmu, depozytariuszy wierzeń przodków, z chrześcijaństwem, które dominując sprawia, że pogańska filozofia przestaje się rozwijać. Z kolei ks. prof. dr hab. Bogdan Czesz (UAM Poznań) przedstawił referat pt. *Teologia pluralizmu religijnego a polemika św. Ireneusza z gnostykami*. Porównał w nim naukę św. Ireneusza z Lyonu z definicją teologii pluralizmu Kongregacji Nauki Wiary z 2000 r. W oparciu o tę porównawczą analizę prelegent stwierdził, że Ireneusz jest klasycznym teologiem pluralizmu we współczesnym znaczeniu tego słowa. Ks. prof. dr hab. Augustyn Eckmann (KUL) w referacie *Tożsamość religijna i moralna chrześcijan – w okresie patrystycznym* przedstawił rodzącą się samoświadomość chrześcijan antycznych na skutek krytycznego stosunku do Izraela i świata grecko-rzymskiego oraz problem recepcji i odrzucenia.

Wszystkim wystąpieniom towarzyszyła dyskusja. Najbardziej ożywiona wywiązała się w związku z referatem prof. Dzielskiej, który wzbudził najwięcej emocji i kontrowersji. W polemice dużą aktywność przejawiał ks. dr Tomasz Stępień z UKSW twierdząc, że neoplatonizm po prostu wypalił się.

Sympozjum krótkim podsumowaniem zakończył ks. dr hab. Tadeusz Kołowski, jeden z głównych organizatorów konferencji. W sympozjum brało udział około 50 osób. Materiały zostaną opublikowane w najbliższym (17) numerze „Studia Antiquitates Christiana”.

Paweł Wróblewski, Warszawa